

PROF. DR. SIPKA SÁNDOR
egyetemi tanár, az MTA doktora (DEOEC)

NÉMETH LÁSZLÓ AZ ÍRÓ, AZ ORVOS ÉS AZ EMBER

Az „Orvos” szerepe Németh László életében

Írói pályája legelején Németh László a „magyar szellemi erők organizátora” szerepét választotta magának, és ehhez az elkötelezettségéhez hű maradt betegsége legvégső szakaszában is. Orvosi diplomája és enciklopédikus műveltsége alapján magát természettudományi képzettségű és történeti érdeklődésű írónak tartotta. Ugyanakkor életének egy-egy szakaszában dolgozott fehérköpenyes orvosként és katedrára álló tanárként is. Az orvosi és a tanári hivatás értékeinek vállalása, személyiségének és írói munkásságának kivételes színét és éltető erejét adta. Ezek feltárása nélkül gondolkodásának, reakcióinak lényege sem érthető meg igazán.

Az orvosi diploma

A nagyszülői kertben, Szilason, a háború tragikus végét érző kamasz fiú arról ábrándozott, hogy a „magyar szabadság bajnokaként”, fiatalon fog elvonulni egy magányos szigetre. Az érettségiző ifjút mélyen megérintette a társadalmi változás égető kényszere, a forradalmak és az ország csonkítás sokkja. Ekkor a tehetségét és küldetését még pontosan fel nem ismerő, eminens tanárgyerek kétszemeszternyi

bölcsészet után, váratlanul tűnő elhatározással, beiratkozott a pesti egyetem orvosi karára, amit később élete egyik legszerencsésebb választásának tartott. Miért? A döntésben már megnyilvánult „tervhalmozó” egyéniségének több, markáns eleme. A nemzete fájdalmával érzelmileg mélyen azonosuló, messianisztikus alkatú fiatalember szenvedélyes szomjazója és éles szemű leképezője lehetett már ekkor a mindennapi valóságnak, ami leíró prózája ámítóan eleven részleteiben tükröződik majd pár év múlva vissza.

A választás másik lökését az enciklopédikus műveltségre való törekvés adhatta. Az orvosi karon nagyon is számára való világot ismert meg. A modern, magyar orvostudomány valóban legnagyobb alakjait, Korányi Sándort és Verebély Tibort, akik személyiségként, gondolkodóként mély nyomot hagytak benne. Maga az orvosi stúdium volt azonban az, ami a későbbi író formálódásában meghatározó erővel bírt. Az orvosi egyetem előnye a kivételes szemlélet és személyiségformálás. Az itt oktatott tárgyak és ismeretek, az ezekből adódó, valósághoz kötődő, de azonnali problémamegoldást parancsoló gondolkodás csak itt sajátítható el, autodidakta módon nem. Egy író számára pedig stimulálóan izgalmas megismerni az emberi test és lélek egészségének és betegségének részleteit.

Talán ennél is fontosabb lehetett számára a felismerés, hogy az emberi és társadalmi gondok személyes mélységei orvosi szemszögből tárhatók fel leghatékonyabban. Az orvosi egyetemi évek formálták ki benne az emberi és társadalmi bajok *viviszekciós*, elevenen boncoló igényességét, keménységét, felelősségét és érzékeny, okos irgalmát. Ugyanakkor azt a be- és felismerést is, hogy ő nem a beteg pácienseket gyógyító orvos típusa. „Fehér köpenyes” orvosként mégis dolgozott, nagyon rövid ideig fogorvosként, később a Medve utcai polgári iskola orvosaként, már az aktív irodalmi szerepvállalása idején.

Magán és családi életében az orvosi diplomát azonban valami biztos, egzisztenciális alapnak tekintette még az iskolaorvosi nyugdíjaztatása után is. Erre utal, hogy 1955-ben, mikor az írói pálya elhagyásának gondolatával foglalkozott a kilátástalannak ítélt helyzete miatt,

Vekerdi Lászlónak és Kodolányi Jánosnak azt írta, „mint orvos, igyekszem elhelyezkedni majd”. A Hódmezővásárhelyre kerülés alapja is az volt 1945-ben, hogy a Gimnázium elsődlegesen egészségtan tanárnak hívta meg, és csak később alakult ki itt az ismert, pedagógiai kísérellet lehetősége. A Gödőről ismerhetett Huzella Tivadar, az első hazai sejttenyésztő hatása lehetett nála, hogy 1945 őszén egy ideig gondolkozott azon, hogy elfogadja Törő Imre anatómus professzor meghívását egy adjunktusi állásra Debrecenbe, amely végül nem valósult meg.

Az Ő orvos képe

A *Negyven év* a hiteles forrás. A legelső tanulmánya, a friss diplomás orvos első munkája, az *Új szempontok a status preasens felvételében*, kísérlet arra, hogy megvilágítsa az alkattan fogalmainak használhatóságát a különböző betegek leírásában. A „minőség forradalmának” eszmei megfogalmazásához a *Tanuban* olyan tanulmányok adják a hátteret, mint az új fizikáról, alkattanról, belgyógyászatról, Korányi Sándorról írottak. Ez utóbbihoz hasonlót egykori medikus professzoráról valószínűleg soha senki nem írt:

„Ő mutatta meg nekem először, hogy a szerkesztés a művészetten kívül is mennyire elárulja a szellem előkelőségét, és hogy hasonló szellemi alkatú emberek hogy találhatnak rá rokon szerkesztési formákra hihetetlen távolságokon át.”

A *Medve utcai polgári úttörő* jellegű, műfajában tudományos kurzakot nyitó, orvos szociológiai összefoglalás a szülővilág szociográfiáján át az orvosi részig egy budai iskola tanulóiról, de sajátos személyiségformáló is az író életében. Azt írja:

„S, ha az iskolaorvosi munkával néhány év múlva föl is hagytam, ettől fogva virtusomat helyeztem belé, hogy mindazt, amit az élet, nemcsak mint kenyérkereső robotot, de mint terhet, kötelességet vagy épp csapást

mért rám, a Medve utcában megkóstolt kísérletező kedvvel laboratóriummá, huizingai értelemben vett játékká alakítsam.”

A *Villámfénynél* főhőse szociográfiát író, falusi orvos, aki ingyen rendelést kezd a szegényeknek, a szívbetegeknek kis kórházi osztályt akar, és akit egy váratlan szerelem „villámfénye” döbrent rá tarthatatlan magánéletére és tényleges hivatása felismerésére, arra, hogy a „szegények orvosává legyen”.

A *Lányaim* kapcsán írja:

„Ahogy az iskolaorvos kezében ott van egy ifjú tizenöt éven át vezetett törzslapja, úgy foghatja be az orvos és író apa följegyzéseibe, sokkal több részlettel, három-négy gyerek teljes fejlődését.”

A legbüszkébben vállalt műve a *Levelek a hipertóniáról*. Saját felfedezésének tartotta, „hogy a hipertónia az egyes agykéregrészek, illetőleg a hozzájuk vezető kis erek betegsége”, és hogy „agydiétával”, gyógyszerek nélkül korlátok között tartható. Kimérte, hogy milyen tevékenységek váltanak ki vérnyomás-emelkedést vagy csökkenést nála. Számára a fogalmazás volt az elsődleges presszor inger. Az „agydiéta” olyan napirend kialakítását jelentette, hogy a vérnyomás-fokozó tevékenységek közé vérnyomáscsökkentőt iktatott.

A büszkeség mellett fájdalommal írja azonban azt is: „[...]semmi sem értette meg velem jobban a Pest utcáin futkosó, állapotos nőket megszólító Semmelweis szenvedéseit, mint az a tudat, hogy a nagy áron szerzett tapasztalatom én sem tehetem betegtársaim áldásává[...].” Ez az írás eredeti, orvosi megfigyelései és részletes önéletrajzi adatai miatt is nagyon érdekes. Pontos betegségnaplójának szánta a művet, ez a betegségének története.

Az *Irgalomban* Kertész Ágnes, a „négy nőszobros Medici kápolna leghajnalibb alakja”, orvostanhallgató. Az Apa és a hallgatótárs, Feri közt a „hősnő irgalomra beérő szíve a rászorulóbb felé hajlik”,

és számára az elfekvő kórház is a „világot elfekvő félének néző irgalomnak lesz a felsőbb iskolája”.

Az 1965-ben írt *Negyven év a Certosa* résszel ér véget:

„[...]éljünk, mint a karthauziak, fölfele alkotva meg egy-egy napunk... A mű volt az egyetlen nyelv, melyet még beszéltem, most, hogy ez is megszűnik a közlés szerve lenni: a Certosa teljesen bezárult, s az írás, ha gyakorlom, olyan lesz, mint az imádkozás [...]”

Mégsem ez történt. *Az írás ördöge* dráma ezután született, 1969-ben. Szólt a szeretve tisztelt, és egyre mélyebben megértett legnagyobb magyar orvostól, Semmelweisről, és az igazi író megtagadhatatlan életöszönéről, az íráskényszerről.

Az *Orvosi Hetilap* 1965-ben közölte Németh László tanulmányát, a *Levél egy negyedéveshez* címmel, amit az íróban az élete során kiformált, a maga orvosságát legszebben és leghitelesebben összegezni akaró, idősebb „kolléga” címzett a magyar orvos ifjúságnak. Beszél az elméleti kutatások szépségéről, a beteg embert gyógyító hivatás nehézségeit kárpótoló nagyszerűségéről. „Nincs pálya, amely az erkölcs ormaira észrevétlenebb serpentin kálna, mint az orvosi” – írja. Példaképnek Albert Schweizert állítja. „Az életszínvonalnál fontosabb az erkölcsi színvonal. A jövedelemnek az a rendeltetése, hogy az orvos erkölcsi szabadságát biztosítsa, a nélkülözéstől megóvja; a pénz azért kell a gyógyítónak, hogy ne kelljen pénzért gyógyítania” – üzeni a mának. Albert Schweizert Gandhival együtt a század erkölcsi zsenijének tartotta, Bach-könyvét pedig annak a műnek, aminek Isten-gondolata végigkísérte egész életét, és betöltötte utolsó éveit.

Orvos kortársai közül még nagy hatással volt rá Szent-Györgyi Albert, mint biokémikus, mint kiváló stílusban írni és fogalmazni tudó gondolkodó, mint igazi demokrata, a szószóói konferencia résztvevője. Szent-Györgyi *Az élet tudománya* című könyvét forrásként használta a biológia és egészségtan tanításakor.

Egy mostani, lehetséges értelmezés Németh László orvosképéről

Két mű, a *Villámfénynél* és az *Irgalom*, újragondolásra serkent. Mindkettőben a főhős orvosi hivatása, illetve orvostanhallgató volta talán tágabb jelentésű. Az író kiált, „Beteg a társadalom!” Ki próbálhat akutan, mai kifejezést használva, „sürgősséggel” segíteni? Lehet egy példa a szegények sorsát őszintén felvállaló orvos, vagy az a jövőbeli orvosnő, akinek finom, de lelkileg nagyon erős alakjában testet ölt a lányaiban gyönyörködő apai szeretet, és talán a csodált, lengyel diáklány, Maria Skłodowska, a későbbi madame Curie. Ágnesben az élettől búcsúzó író egy reménysugarat küld a menthetetlenül beteg világ fájdalmainak csökkentésére. Elhisszük, hogy Ágnes érintése a társadalmi feszültségekkel teli, de indulataiban, kultúrájában és testében torz Feriből az elesettek ügyének méltó orvosát formálja majd. Mert Feri útja is csak ez lehet. Ahogyan a *negyedéveshez* írt cikkben olvashatjuk: „Az orvos jobban idegeiben hordja az igazságot;”

Sok példa hozható fel az orvosi szemlélet előnyének remek kihasználására az író szinte minden jelentős művében. A Proust tanulmány egyik telitalálata, ahogy Marcel asztmás alkatából vezeti le annak emlékezési technikáját: „Ha ő egy tájra emlékezik, nem csak agykérgével emlékezik, hanem a lélegző-izmaival és szívdobogásával. Az asztmásnak minden sejtje egy szem és közérzete a környező világnak mintegy biológiai analízise” – írja.

Megkérdendő az is ugyanakkor, hogy ennek az orvosi determináltságnak miben lehet szűkítő hatása a művek befogadására. „Szerettem az igazságot, gyűlöltem a méltatlanságot, ezért halok meg száműzetésben”, ez az életmű egyik kulcsmondata a *VII. Gergelyből*. A halálos betegséget diagnosztizáló és betegének elmondó orvos is a fájdalmas igazságot közli. A hiteles író, a jó társadalmi orvos ugyanúgy megrajzolta művei egyik részében a „keresztet a világ elfekvőjében”, mint ahogy azt Verebély professzor tette a kezével egy-egy menthetetlen, halálos beteg ágya mellett a sebészeti

viziteken az *Irgalomban*. Ez az etikai kötöttség és tisztesség teszi Németh László életművét „csak keményeknek” valónak.

De elviselhetetlen lenne ez a világ, ha az író nem lenne vérbeli tanár is. Ha nem üzte volna maga is a „pedagógia varázslatát”. Ha nem írta volna meg *Az én katedrám*, *Az óraadók királysága* tanulmányait. Ha nem népfőiskolákban gondolkodott volna, és a jövő társadalmát nem az értelmiség társadalmaként képzelte volna el. Ha nem mondta volna ki a hitvallását az *Iskola Kakaskúton* írásában a tanításnak ifjúságot, tanárt és a romjaiból újraépülő országot nemesítő, derűs szépségéről. A tanárt tartotta magában is és kollégáiban is a bajok megelőzőjének, a remény és egészség karbantartójának, „közegészségügyesének” a nemzet számára. Az ő „orvosa” meghallja a társadalom beteg szívhangjait is, és a lehetőségei szerint megpróbálja közvetlenül adni a gyors segílyt. Az ő „tanára” az örök emberi értékek és a jobb jövő reményét védi a társadalomban. Ezek elválaszthatatlanok az ő írói alkatában. *Az árulóban* Görgey így búcsúzik:

„De a rejtett, hazugságokkal elborított igazságnak, akár milyen bonyolult az, mint ebben az esetben is, mindig van valami serkentő hatása a legkülönb elmékre. Úgy, hogy egy ilyen eset, mint az enyém: lassan a belátás, igazságszeretet kicsiny szektáját választhatja le egy szószátyár nemzetből. S ez nem utolsó szerep: a nemzetet szerencsétlenségünkkel gondolkodásra s önismeretre tanítani.”

Ki tudja szétválasztani, hogy ebben a gondolatsorban mennyi a drámaírói, mennyi a tanári, és mennyi az orvos diagnosztika elem?

Több évtized távlatából visszatekintve talán nem túlzás azt mondani, hogy a fiatal Németh László magatartása a magyar irodalmi életbe való berobbanásakor képviselt valamit a vészhelyzetben cselekedni akaró, intenzív osztályos orvoséból, sebészéből. „Gyorsan, a vérzésforráshoz hatolva, meg kell oldani a nagy bajt, ha szükséges, bizonyos ép szövetek átvágásával is!” Egy ilyen cselekedet erkölcsi indokoltságának a példáját az orvosi szakmából meríthette. Ugyanakkor természetes lehetett az értetlenség és sértettség is az irodalom világában, ahogy erre reagáltak az ezt az érzést nem ismerők. Ha a

fiatal író reflexeiben a nagy veszélyben cselekvő mentőorvos stílusa ismerhető fel, később, már a gyakorló pedagógia derűjével beoltottan, a krónikus betegségekkel foglalkozó bel- és elmegyógyászé és a megelőzésen dolgozó higiénikusé.

Édesapámnak mondta egyszer, '54-ben vagy '55-ben, hogy az életművét szívesen bocsájtja összehasonlításra bármikor, bármelyik kortársáéval olyan szempontból is, hogy ki, hány nehéz kérdés megválaszolására vállalkozott, és ebből az ítéletei, gondolatai hány százalékban bizonyultak később helyesnek vagy helytelennek. Maradva az orvosi terminológiánál, azt hiszem, hogy az utókornak Németh László műhibáit – ha voltak ilyenek – a „nagy gyógyítások” számának és színvonalának kimondásával és a korrigálási gesztusok felismerésével együtt illik csak felemlgetni. Ez így igazságos, és csak így nem méltatlan hozzá.

A klinikánk jelenleg a „minőségbiztosítás, minőségtanúsítás, minőségellenőrzés” szavaktól hangos. Most tanuljuk és vesszük át a napi munkaszervezés Európai Közösségben kidolgozott szempontjait és gyakorlatát, amely a civilizációs fejlettség mércéje és mindenütt megkövetelt feltétele lett. Nem megy könnyen. Mi adhat mégis egy kis önbizalmat nekünk? Gondolhatunk arra például, mi, jelenlegi és több szokásunkban ezer éve javíthatatlan „Vazul utódok”, hogy az egyéni és társadalmi élet egészét átható „minőségvallásnak” első, talán legnagyobb formátumú, de biztosan legeredetibb „szentjét” a mi nemzetünk szülte a világnak.

(Megjelent: Németh László emlékkönyv, Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2001, 438–444.)